

Muhammed Ali Bağır, *İran Yahudileri: Tarihsel Bir Anlatı*, İstanbul:
Kabalıcı Yayınları, 2024, 296 s.

Değerlendiren: Menderes Kurt

Ortadoğu’da etnik grupların varlığı ve onların siyaset ve toplum üzerindeki etkileri araştırmacılar tarafından uzun yıllardır incelenmiştir. Bölgede yaşayan Araplar, Kürtler, Farslar ve diğer etnik unsurlar üzerine geniş bir literatür oluşmuşken, Ortadoğu’nun tarihsel ve kültürel dokusunda önemli bir yere sahip olan Yahudi toplulukları hakkında yapılan çalışmalar nispeten daha sınırlı kalmıştır. Yahudiler, tarih boyunca Ortadoğu’nun birçok bölgesinde yaşamış ve kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Buna rağmen, bu toplulukların tarihine dair yapılan akademik çalışmalar genellikle İngilizce ve Arapça kaynaklar üzerinden şekillenmiştir. Özellikle modern dönemde Ortadoğu’da Yahudilerin toplumsal yapıları, göç hareketleri ve kimlik oluşumları üzerine önemli monografiler yayımlanmış olsa da, Türkçe literatürde bu konuya olan ilgi oldukça sınırlıdır. Türkiye’deki araştırmacılar büyük oranda Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Yahudi topluluklarına odaklanmış, Ortadoğu’nun diğer bölgelerinde yaşayan Yahudilere dair akademik incelemeler yeterince gelişmemiştir. Bu durum, özellikle İran Yahudileri bağlamında kendini daha belirgin bir şekilde göstermektedir. Türkçe literatürde İran Yahudilerine dair yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır ve büyük ölçüde çeviri eserlerle sınırlıdır. Me’mun Kewaan’ın *İran Yahudileri* (Kewaan, 2017) isimli kitabı, Türkçede bu konuda yayımlanmış ilk eserlerden biri olmakla

@ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, mendereskurt@artuklu.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-9513-3417>

DOI: 10.12658/D0402
insan & toplum, 2025;
insanvetoplum.org

birlikte, özgün bir araştırma olmaktan çok bir çeviri niteliği taşımaktadır (Kurt, 2021, s. 573-578). Bu eksikliği gidermek amacıyla, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi alanında öğretim üyesi olan Muhammed Ali Bağır, 2024 yılında Kabalcı Yayınları tarafından yayımlanan *İran Yahudileri: Tarihsel Bir Anlatı* isimli eserini kaleme almıştır. Bu çalışma, İran Yahudilerinin tarihine dair Türkçede yayımlanmış ilk özgün akademik eser olma özelliğini taşımakta olup, konuyla ilgilenen araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bağır'ın kitabı, İran Yahudilerinin tarihsel süreç içerisindeki siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümlerine ışık tutarak, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır

2700 yıldır İran'da varlıklarını devam ettiren İran Yahudileri, İsrail'in ardından Ortadoğu'da en büyük Yahudi nüfusunu teşkil etmektedirler. Yazar, çalışmasının temel motivasyonunu İran Yahudilerinin 2700 yıllık kesintisiz varlığına ve İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Ortadoğu'daki en büyük Yahudi nüfusunu oluşturmalarına dayandırmaktadır. İran coğrafyasının farklı imparatorlukların yükseliş ve çöküşlerine sahne olması, bu uzun tarihsel süreçte İran Yahudilerinin yaşadığı değişimleri ve karşılaştıkları olayları anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle İsrail'in kuruluşu (1948) ve 1979 İran İslam Devrimleri gibi dönüm noktaları, bu toplumun hem kendi içindeki dinamiklerini hem de İran devletiyle olan ilişkilerini derinden etkilemiştir ve yazar bu olaylara tanıklık eden İran Yahudilerinin hikayesinin anlatılması gerektiğini düşünmektedir.

Çalışmanın planı, okuyucuya İran coğrafyası ve buradaki dini çeşitlilik hakkında temel bir çerçeve sunmayı amaçlayan bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Bu bölümde, resmi olarak tanınan Hristiyanlık, Mecusilik ve Yahudilik gibi inançların yanı sıra, resmi olarak tanınmayan Bahailik, Yarsanilik ve Mandeizm gibi grupların günümüzdeki durumlarına da değinilmektedir. Birinci Bölüm (Sürgünden Yerleşime: İsrailoğulları İran Coğrafyasında), Yahudilerin önce Asurlular, ardından Babililer tarafından İran coğrafyasına sürülmelerinin tarihiyle başlamakta ve daha sonra bu toplumun Pers ve Sasani imparatorlukları altındaki varlığını incelemektedir. Bu dönemler, Yahudi diasporasının önemli bir parçasını oluşturmakta ve İran coğrafyasının Yahudi tarihi açısından ne kadar köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. İkinci Bölüm (Sünni Yönetimlerde Yahudi Olmak), İslam ordularının İran'ı fethetmesinin ardından Müslüman yönetimler altında Yahudilerin zimmi statüsüyle nasıl varlıklarını sürdürdüklerini ve devletle ve toplumla olan ilişkilerini ele almaktadır. Bu bölüm, farklı dini grupların bir arada yaşama biçimleri ve Yahudi toplumunun bu dönemdeki sosyal ve hukuki konumlanışı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Üçüncü Bölüm (Şiî Yönetimde Yahudi Olmak) ise İran'ın Safevi Hanedanlığı ile birlikte Şiileşmesinin Yahudi toplumu üzerindeki derin etkilerine odaklanmaktadır. İran coğrafyasının Şiileşmesiyle birlikte Yahudilerin «kirli» veya «lekeli» olarak algılanmaya başlanması, bu algının Yahudi toplumu içinde yarattığı değişimlere, dönüşümlere, zorla din değiştirme (ihtida) vakalarına ve genel olarak toplumsal hayattaki zorluklara bu bölümde ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir. Dördüncü Bölüm (İkilem Dünyasında Yaşamak), Kaçar, Pehlevi ve İran İslam Cumhuriyeti dönemlerindeki Yahudi toplumunun durumunu kapsamaktadır. Bu bölümde, özellikle siyonizmin ortaya çıkışı ve 1948'de İsrail'in kurulmasının hem Yahudi toplumu içindeki farklılaşmalara hem de Yahudilerin İran devletiyle olan ilişkilerinde yarattığı gerilimlere dikkat çekilmektedir. Özellikle Pehlevi dönemi, İran ve İsrail arasındaki nispeten iyi ilişkiler nedeniyle Yahudi toplumu için farklı bir dinamik sunarken, İslam Devrimi sonrasında İran'ın İsrail politikası ve yaklaşımındaki değişiklikler, İran Yahudilerini derin bir ikilem içinde bırakmıştır ve bu durum bu bölümde incelenmektedir.

Bağır'ın İran Yahudileri üzerine yaptığı çalışma, yazarın ifadesiyle bir giriş niteliği taşımaktadır. Bu, eserin İran Yahudilerinin uzun ve köklü tarihini bütün ayrıntılarıyla ele almak yerine, kronolojik bir sıra izleyerek temel hatlarını ve önemli dönüm noktalarını özetlemeyi amaçladığı anlamına gelmektedir. Yazarın amacı, 2700 yıllık İran Yahudi varlığını şekillendiren başlıca olayları, etkileşimde bulundukları devletleri, öne çıkan kişileri ve kritik dönüm noktalarını ana hatlarıyla ortaya koymaktır. Bu bağlamda eserde ele alınan başlıca vakalar arasında sürgünler, ihtida olayları, toplumsal hareketler ve dini reformlar sayılabilir. İran coğrafyasında hüküm süren Persler, Partlar, Sasaniler, Moğollar, Safeviler, Kaçarlar ve Pehleviler gibi önemli devletler de eserin kapsamındadır. Ayrıca, Yahudi tarihi açısından önemli Ezra, Nehemya, Mordekay, Ester ve Danyal gibi şahsiyetlere de değinilmektedir. Çalışmanın odaklandığı dönüm noktaları ise Babil Sürgünü, İslami Fetih, Moğol İstilasası, Safeviler dönemi ve Şiiliğin yayılması, Siyonizm'in ortaya çıkışı ve 1979 İran İslam Devrimi olarak belirtilmektedir. Bağır'ın bu çalışmayı oluştururken başvurduğu kaynaklar, büyük ölçüde daha önce İran Yahudileri hakkında yapılmış akademik çalışmaları, İran tarihi literatürünü ve bu konularla ilgili diğer eserleri içermektedir. Yazarın bu yaklaşımı, eserin mevcut bilgi birikimi üzerine inşa edildiğini ve akademik bir zemine oturduğunu göstermektedir. Metinde, çalışmanın İran Yahudilerine dair her türlü teferuatı içermemesi nedeniyle hem kapsamı hem de kullandığı kaynaklar açısından eksiklikler barındırdığı ifade edilebilir. Ancak, aynı zamanda bu çalışmanın Türkçe dilinde yapılmış ilk eser olması ve giriş mahiyetinde bulunması nedeniyle önemli bir değere sahiptir. İçerdiği konular itibarıyla anlattığı olaylar, kişiler ve mevzular, Türk okuyucusu için önemli bir bilgi boşluğunu doldurmaktadır.

Bağır'ın eseri, İran Yahudilerinin tarihi, inançları ve kültürleri hakkında temel düzeyde bilgi edinmek isteyen okuyucular ve araştırmacılar için yeterli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Özellikle İran Tarihi ve Ortadoğu'daki Yahudi topluluklarını çalışmak isteyen araştırmacılar için pek çok konuya ışık tutmakta ve gelecekteki araştırmalar için yeni sorular ve yönelimler ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Bağır'ın giriş niteliğindeki çalışması, bundan sonraki araştırmacılar için bir rehber işlevi görmektedir. Eserin bir diğer önemli yönü, İran Yahudileri hakkında daha ayrıntılı çalışmalar yapılmasına teşvik etmesi ve aynı zamanda Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde yaşayan Yahudiler ve diğer azınlık toplulukları hakkında mevcut olan bilgi eksikliğini giderme yolunda kıymetli bir başlangıç teşkil etmesidir. Bu ifade, çalışmanın sadece İran Yahudilerine odaklanmakla kalmayıp, daha geniş bir coğrafyada azınlıklar konusundaki araştırmalara da katkı sağlama potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Kaynakça

Kewaan, M. (2017). İran Yahudileri. Çev. Şahin Bal, İstanbul: Mana Yayınları.

Kurt, M. (2021). "Me'mun Kewaan, İran Yahudileri, Çev. Şahin Bal, İstanbul: Mana Yayınları, 2017" [Kitap incelemesi]. *İran Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 573-578.